महाराजांचे अनुभव

तारीख १४।९।१८ रोजीं शनिवारीं रात्रीं मी आपले स्नेही रा. रा. गणपतराव बांडकर यांजकडे श्रीगणपतीच्या उत्सवानिमित्त गेलों होतों. परत यावयास बरीच रात्र झाली होती. पहाटे २ वाजता निजावयास गेलों.

त्या दिवशीं म्हणजे ता. १५।९।१८ चे पहाटे ४। वाजतां श्री दाभोली मठाचे स्वामी श्रीमद्विमलानंद हे स्वप्नांत येऊन त्यांनीं मला आठ आणे (चांदीची एक पावली व चांदीच्या दोन चवल्या) दिले व ते म्हणाले "मला उद्यां १२ वाजण्याचे आत कसेही करून १०० खावयाचीं कच्चीं पाने तुम्ही मिळवून आणलीं पाहिजेत." हे स्वप्न पडताच जागा झालों. दिवा लावला. पाहतों तों आठ आणेही नाहींत व स्वामीही नाहींत. स्वप्नच तें. तथापि तो श्री स्वामींचा दृष्टांत म्हणून श्री साईबाबांचे व इतर साधुसंतां- संबंधाचे माझे सर्व दृष्टांत मी जसे हमेशा टिपून ठेवतों, त्याप्रमाणे हाही टिपून ठेवला. टिपून ठेवण्याचे कारण अशा दृष्टांताची सत्यता कोणत्या ना कोणत्या रूपाने थोड्याच काळांत यापूर्वी अनेक वेळा मला पटलेली होती. माझे घरीं दरसाल गणपतीचा उत्सव ५ दिवस असतो. घरच्या गणपतीचे विसर्जन नुकतेच म्हणजे ता. १३।९।१८ रोजीं झाल्यामुळे घरात पाने शिल्लक असण्याचा संभव होता,पण स्वामी विमलानद यांना तीं वांद्र्याहून वेळेवर दाभोली- सारखे दूर ठिकाणीं पाठविणें मला अशक्य होते. तथापि तीं तिकडे न पाठविता त्याचे ऐवजीं तीं जमल्यास कोणा जाणाराबरोबर शिर्डीस श्री साईबाबासच पाठवून द्यावीं असे मनात धरून सकाळीं बिछान्यांतून उठ- ल्याबरोबर इतकीं पाने आपले डब्यात शिल्लक सापडतील काय म्हणून खोलींत जाऊन कुटुंबापाशीं तपास केला. इतकीं पानें सहज मिळतील असा जबाब मिळताच आता शिर्डीस जाणारा कोणी इसम मिळतो कसा तें पहा- वयाचे विचारात जों मी आहे तो पुढचे जिन्यावर कोणा तरी खालून वर येणाराचे पाऊलाचा आवाज ऐकूं आला. पुढे येऊन पाहतों तों रा. रा.

अण्णा चिंचणीकर वर येत आहेत असें आढळले. मोठा आनंद झाला. तो दिवस रविवार होता. आदले दिवशीं रात्रींच अण्णा शिर्डीहून वाद्र्यास आले होते व केशवराव जोशी यांजकडे वस्तीस होते. येतांच त्यानीं श्रीचे उदीची पुडी मला दिली व क्षणभर स्वस्थ बसल्यावर मी आपले स्वप्न त्यांचे कानावर घातले व लवकर शिर्डीस जाणारा कोणी गृहस्थ[1] आपल्यास ठाऊक आहे काय म्हणून विचारताच त्यानीं उत्तर दिले कीं, रा.रा. बाळासाहेब देव हे मंगळवारीं शिर्डीस जावयास निघणार आहेत व आपली व त्याची सोमवारीं गाठ पडावयाची आहे. हे ऐकून घरांतलीं १०० पाने २ सुपाऱ्या व आठ आण्याचे पैसे देवापाशीं द्यावयास अण्णाचे हवालीं केले.

याप्रमाणे **अण्णां**जवळ या जिनसा दिल्या. अण्णा दुसरे दिवशीं तो विडा घेऊन देवांकडे ठाण्यास गेले. देवांचे हवालीं घडलेली हकीकत सागून विडा दिला. देव त्याप्रमाणे शिरडीस जावयास निघणार तों त्याची मुलगी सीक झाली. म्हणून मंगळवारचा बेत तहकूब होऊन ११२ दिवसांनतर गेले. तोपर्यंत पानेंच तीं त्यातील कांहीं वाळलीं. तथापि देवानीं निरोपाप्रमाणे तशीं तीं पाने व घडलेली हकीकत श्रीसाईबाबाना सादर केली व आठ आणे व सुपाऱ्या त्यास दिल्या. आठ आणे बाबानीं खिशात ठेवले. पानें व सुपाऱ्या आपले गादीवर ठेविल्या; बहुतकरून फळे, पाने वगैरे जिनसा बाबा जेंव्हाचे तेंव्हां कोणाला तरी देऊन टाकतात. परंतु हा विडा गादीवर ठेवून घेऊन म्हणाले:—

" असूं दे सुकलेलीं पाने. माझा विडा आहे तो राहूं दे."

ही विडयाबद्दल शिरडीस घडलेली हकीकत देव मला पत्राने कळविणार होते, परंतु त्यांस अण्णा चिंचणीकर व माधवराव देशपांडे हे ता.२७।९।१८ रोजीं त्याचे गावीं ठाण्यासच भेटल्यामुळे त्यांनीं त्यांजबरोबर घडलेल्या साद्यंत हकीकतीचा निरोपच मला पाठविला. तो मला त्या रात्रीं पारल्यास भाऊसाहेब दीक्षितांकडे गजगौरीप्रीत्यर्थ महालक्ष्मीचे प्रसादास गेल्या वेळीं

१ हे गृहस्थ श्रीचे चांगले एक भक्त होते.

त्या उभयतांनीं कळविला. दुसरे दिवशीं सकाळीं चहा घेऊन परत वांद्रयास यावयास निघावयाचें तों भाऊसाहेब म्हणाले एकनाथी, भागवत ऐकून जा. ते रोज दिवसा ते वाचीत असत. तो भागही पण असा निघाला कीं, साईबाबांनीं वाळलेल्या पानांचाही स्वीकार कां करावा याचा मोठा मार्मिक दाखला त्यात होता. त्या वेळीं एका दशमस्कधातील सहावे अध्यायांतील इतर कांहीं श्लोकाबरोबरच खालील भागाचेही निरूपण सहजगत्या निघालें होतें. पहा श्लोक १२ वरील नाथमहाराजांची टीका.

भक्तीं अर्पिली आवडी । म्हणौनि तियेची अधिक गोडी ।
शिळी झाली तरी न काढी । अर्धघडी गळांची ।। ४१ ।।

वरील प्रसंगाला अनुसरून पोथीमध्येही बाबांनीं त्या अर्धवट वाळलेल्या पानाचा प्रेमपूर्वक केलेल्या स्वीकाराचा अनुवाद अन्य मिषाने पण सहजगवृत्या व्हावा ही तरी एक मोठी मौजच होती.

सारांश. स्वप्न पडणे, घरात १०० पाने असणें, लगेच अण्णाचे त्याचवेळीं शिर्डीहून येणे, त्याच सुमारास श्री. बाळासाहेब देवांचे शिर्डीस जाणें, त्यांचे हातून बाबास विडा अर्पण होता बाबाचे तत्संबंधीं प्रेमोद्गार निघणे व परत आल्यावर श्री. माधवरावांची व त्यांची ठाण्यास गाठ पडणे, त्याच सुमारास गजगौरीव्रताचे प्रसादार्थ माझें पार्ल्यास जाणे व तेथे केवळ स्वाभाविकपणें चाललेल्या निरूपणात वाळलेल्या वनमाळेचा विषय निघणे वगैरे सर्व गोष्टी लागोपाठ घडण्याचा योग येणे हे सर्व मोठे मौजेचे होते असे मला वाटून मला बाबाबद्दल फार प्रेम उत्पन्न झालें व आनंद वाटला.

श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीमच्छंकराचार्यांचे कौपीनपंचक वाचीत असता आठवलेला श्रीसाईमहाराजानीं त्यांचे एका निष्ठावंत भक्तास केलेला उपदेश व त्याजवर केलेला अनुग्रह.

---

१ "रानीची रानवट वनमाळा"

ब्रह्मीभूत सखाराम हरी उर्फ बापूसाहेब जोग यांची माहिती श्रीसाई-लीला मासिकाचे चौथे वर्षाचे अंक ११।१२ (दुहेरी) यांत बहुतेक आलीच आहे. श्रीनीं वेळोवेळीं दिलेले अनुभव इतके असतात कीं, त्याची सार्वत हकीकत देणें कधींही शक्य नाहीं. तथापि अंशतः थोडी थोडी कां लाभेना ती मोठी बोधपर असते.

एकदां असें झाले कीं, श्रीसाईबाबा मशीदींत आनंदाने आपले भक्त-परिवारासमवेत मोठ्या खुषींत बसलेले पाहून बापूसाहेबांनीं त्यांना मोठ्या आस्थेने प्रश्न केला कीं, 'बाबा, आज पुष्कळ वर्षे झालीं मी आपली सेवा अनन्यभावानें करीत आलों त्याची फलप्राप्ति मला झाली असे मी कधीं पाहीन.?

त्यावर बाबांचें उत्तरः—

मी जेव्हां तुला माझेसारखा कफन घालून दारोदार भीक मागतांना पाहीन तेव्हां तुझे भाग्य उदयास आले व तुझे सेवेची फलश्रुती तुला प्राप्त झाली असे मी समजेन व ते पाहून तुला व मला दोघांनाही आनंद होईल.

यानंतर कांहीं वर्षांनीं बापूसाहेबांचें कुटुंब निवर्तले. त्यांना मुलगा नव्हताच व त्यानीं पुढे शिर्डी सोडून ते साकोरीस उपासनी महाराजाचे सेवेस लागले. श्रीसाईमहाराज समाधिस्त झाल्यामागे ते उपासनी महाराजांचे ठायीं अवतरले अशी त्यांची पूर्ण भावना झाल्यामुळे ते साकोरीसच जाऊन त्याचे सेवेस लागले व पुढें ते सीक होऊन वाचण्याची आशा नाहींशी झाल्या-वर त्यांस साकोरीस चतुर्थाश्रम देण्यात येऊन एकाद्या संन्याशाप्रमाणें त्यांचे देहास संस्कार होऊन तेथें त्यावर त्या आश्रमास साजेशी समाधि बांधण्यांत आली आहे.

तात्पर्य त्याचे सबंधाने श्रीचे मुखांतून निघालेले उद्गार बऱ्याच अंशांनीं यथार्थ झाले: –

वेदांतवाक्येषुसदारमंतो भिक्षान्न मात्रेणच तुष्टिमंतः ॥

अशोकमंतः करणेरमंतः कौपीनवंतः खलु भाग्यवंतः ॥ १ ॥

*   *   *

भिक्षाशिनो दिक्षुपरिभ्रमंतः कौपीनवंतः खलुभाग्यवंतः ॥ ५ ॥

या आचार्यांचे सिद्धांताप्रमाणें श्रीसाईबाबा तर पूर्ण वैराग्यसंपन्न असून रोज भिक्षा मागत व कौपीनवंत होतेच. व आपली सेवा शिर्डी मुक्कामी बापूसाहेबांकडून चालली असतां त्यांना बाबानीं आपले हातांनीं कफनी तर घातलीच होती व साकोरीस ते चतुर्थाश्रमाचे नात्यानें कौपीनवंतही झाले म्हणजे वैराग्यास पावले. वैराग्य हें भाग्यवानाचे एक लक्षण आहे.

बाबांचा हेमाड

परमार्थप्रपा.

ईश्वर:—जगाचा धारण करणारा ईश्वर. ब्रह्मदेवाच्या रूपानें जग उत्पन्न करणाराही तोच. विष्णूच्या रूपानें जगाचा प्रतिपाळ करणाराही तोच व रुद्ररूपानें जगाचा संहारकर्ताही तोच व सत्वरजतमात्मक जी कालसत्ता तिचा काळही तोच.

जगदुत्पत्ति:—प्राणीमात्राच्या गुणावस्था विभागाप्रमाणें त्यांची उत्पत्ति, त्यांची स्थिति व त्याचा प्रलय होत असतो. प्राणिमात्रांच्या चित्रविचित्र ज्या वासना त्यांनींच हे काळसत्तेचे सूत्र गुफिलेले आहे व हेंच सूत्र सर्व संसाराचा खेळ खेळवीत असते. गुणानुसार कर्में घडत असतात व कर्मानुसार प्राणी स्वर्गास जाऊन उत्तरोत्तर महर्लोक, जनोलोक, तपोलोक उपभोगून सत्यलोकापर्यंत चढतो, किंवा तोच पशुपक्ष्यादि स्थावरात अथवा त्याहूनही खालच्या वृक्षपाषणादि स्थितीस पोहोंचून महानरकापर्यंत त्याचा अधःपातही होतो.

सारांश, जें अतिशय लहान व जे अतिशय मोठें व जे दृष्टिगोचर असल्यामुळे नावारूपास आले ते सर्व प्रकृतिपुरुषापासून उत्पन्न झालें असे समजावें व जे अत्यंत सूक्ष्मदर्शक यंत्रानेही दिसणार नाहीं, त्या निरवयवास सद्वस्तु हे नांव आहे व ती सद्वस्तु याप्रकृतिपुरुषाची आदिजननी आहे.

कार्य:—कार्य हें सदैव विकाररूपी असते. उदाहरणार्थ, अलंकार. अलंकार हा सुवर्णाचा बनवावा लागतो म्हणजे ही सुवर्णाची मध्यस्थिति आहे. जी आदिमध्यें व अंतीं एकरूप असते तिला सत्यवस्तु म्हणतात. म्हणजे

सुवर्ण हे तिन्ही कालीं एक असल्यामुळें सुवर्ण ही सत्यवस्तु आहे. त्याला मध्येंच जें अलंकारत्व आले ते त्याचे मिथ्यारूप आहे. तो अलंकार आटवला कीं पुन्हां सुवर्ण तें सुवर्ण.

सत्य व माया:—निद्रेचा अंगिकार केल्यानें जसे एका जीवाचे अनेक वेगवेगळे जीव व पदार्थ बनून एक अजब स्वप्नसृष्टि उत्पन्न होऊन ५ मिनिटांत ब्रह्मांडाची घडामोड होऊन जात असते त्याचप्रमाणे प्रकृतीचा अंगिकार केल्यानें एका सद्वस्तूपासून अनेक लोक उत्पन्न होऊन भयंकर घडामोड होत असते. धोतर, शाल, पागोटे वगैरे एका तंतूपासून कोट्यवधि पट बनतात, पण पाहू जातां तितक्या सर्व पटात एका तंतूवाचून दुसरी सत्य वस्तु कांहींही नसते. साराश, तंतू सत्य व पट मायिक जे आदिमध्य अवसानीं एक ते सत्य.

उदाहरणार्थ—काष्टाची बाहुली. नुसत्या काष्टाला कांहीं शोभत नाहीं, पण त्याच काष्टाला नाक, डोळे, कान, हस्तपादादि अवयव करतांच त्याची बाहुली होऊन त्याला शोभा आली. त्याचप्रमाणे सद्वस्तूला जगदाकार मिळाल्यामुळें तिला या विशाल ब्रह्मांडामुळे शोभा आली आहे.

प्रकृतिपुरुष:—प्रकृति ही जगाचे उपादानकारण आहे. आणि पुरुष हा तिचा आधार आहे. आणि काळ हा गुणाचा क्षोभ करून जगत्कार्यास व्यक्तता देणारा आहे, व या तिन्हीं रूपांनीं व्यक्त होणारें जे ब्रह्म तेंच ईश्वराचें स्वरूप आहे. कारण प्रकृति ही तर ईश्वराची शक्तीच आहे व पुरुष व काळ हे ईश्वराच्या अवस्था आहेत.

माया व ब्रह्म यांचा संबंध:—मायासुद्धां ब्रह्माहून वेगळी असू शकत नाहीं. तिची वाढ ब्रह्माच्याच आधाराने होते व तीच गुणकार्यास वाढवते. ब्रह्म हें मायेचे नियंते आहे व म्हणूनच त्याचे अंगीं पुरुषपण आहे व

माया ही पुरुषाची प्रिया असून प्रकृति हे तिचे अभिधान आहे. तात्पर्य, ब्रह्माहून पुरुष भिन्न नाहीं व शौर्य ही जशी शूराची शक्ति तशीच माया ही ब्रह्माची शक्ति आहे व ती तेथूनच व्यक्त होऊन तेथेच लीन होते. भागवताचे एकादशस्कंधांत स्वतः कृष्ण परमात्मासुद्धां उद्धवास असेंच सांगून राहिले आहेत कीं, काळ व परमात्मा हे परस्पर अभिन्न आहेत व प्रकृति, पुरुष व काळ हीं तिन्ही एकरूप. मी श्रीकृष्णपरमात्माच आहें. म्हणजे उत्पत्तीपूर्वी मी पूर्ण ब्रह्म होतों, उत्पत्तीचें आदिकारण मी ब्रह्म आहे व स्थितीकाळीं व प्रलयकाळींही मी ब्रह्मच आहे.

देहाभिमान व संसार:—या स्थितिकालालाही मर्यादा आहे. नाना प्रकाराचे देहात जन्म घेणारे जीवाला तऱ्हेतऱ्हेचे भोग संपादन करून देण्यासाठीं तयार असलेली ही सृष्टि पिता, पुत्र व पौत्र इत्यादि रूपानीं अविच्छिन्नपणे आपापलीं कामे नियमितपणे अखंड जशीं आजपर्यंत तशीं यापुढेही करीतच राहील, पण हे सर्व जोंपर्यंत परमात्म्याचे ईक्षण म्हणजे कृपावलोकन आहे तोंपर्यंतच राहील.

विषयाच्या आसक्तीमुळें मनोवृत्ति वासनानिष्ठ होते. आणि असे होतां होतां जन्मादारभ्य ज्याच्यामध्यें मी वास करीत आलों तो देह म्हणजेच माझा आत्मा अशी त्या देहावर एक प्रकारची प्रीति जडते व मग त्याची कांता, त्याचा सुत वगैरे संसार वाढत जाऊन या जीवाला त्याचें वेटोळें पडून त्यांतच हा गुरफटून जातो. आपले सुखदुःख तर आहेच, पण वास्तविक इतर असतां आपलीं म्हणून मानलेल्या पुत्र पौत्रादिकांचा संसारभारही आपणच वाहतों, असा हा देहाभिमान शुद्ध जो शिव त्याला जीवपण आणतो व जन्ममरण वाढवतो व असा हा संसार ब्रह्मदेवाचे आयुष्य संपपर्यंत एकसारखा अखंड जो चालतो तो थेट ब्रह्मप्रलयापर्यंत चालतच राहतो. या प्रलयकाळीं सर्व सृष्टीचा संहार होतो.

प्रलयः—प्रलय तरी काय एक प्रकारचा आहे? एकाचे नांव नित्य प्रलय, दुसरा दैनंदिन, तिसरा कर्मजन्यप्रलय. या सर्वांहून थोर म्हणजे ब्रह्मप्रलय. या प्रलयांत संसाराचा मागमूसही राहत नाहीं. असे जरी आहे तरी ' कल्पादौ विसृजाम्यहम् ' हे शिवाय आहेच. ब्रह्मप्रलय झाला कीं सृष्टि संपली, हे जरी खरे आहे तरी सृष्टीचा समूळ ऱ्हास होत नाहीं. तिचा अगदीं निःशेष नाश झाला असे मात्र होत नाहीं, तर अविद्येच्या पोटीं वासना बीज-विलास अत्यंत सूक्ष्मरूपाने असतोच. याला उदाहरणः--पर्जन्यकाळीं नाना-तऱ्हेचीं तृणे पृथ्वीवर उगवतात व वाढतात, तींच शरत्कालीं पूर्णत्वास येतात, आणि उष्ण काळात तींच बीजरूपाने पृथ्वींत विलीन होऊन असतात. व कोणास व्यक्तरूपाने दिसत नाहींत. त्याचप्रमाणे ब्रह्मप्रलयांत वासना बीज-रूपाने संसार हा अव्यक्तात सुलीन असतो.

सद्गुरुकृपादृष्टिः—वर परमात्म्याचें ईक्षणाचे म्हणजे कृपावलोकनांचें महात्म्य वर्णन केलेच आहे. तें जगाच्या व ब्रह्मांडाच्या स्थित्यंतरास जसें लागून आहे तसेच पिंडीं तेच ब्रम्हाडीं या न्यायानें साधकास जरूर ते ईक्षण त्याचेच-नाव पूर्ण सद्गुरुकृपादृष्टि. ती नसेल तर पिंडवासी जीवाचे ठायीं ब्रह्मज्ञानाचा प्रकाश पडणारच नाहीं.

संसाराभावः—आणि या ज्ञानाचा पूर्ण प्रकाश पडल्याची खूण म्हणजे संसाराचा किंवा मी—तूंपणाचा पूर्ण अभाव. ती स्थिति लाभल्यावर पुढें प्रपंच मिथ्याभूत होतो. ध्रुवमंडळांत किंवा वैकुंठात वास करण्याची महत्वाकांक्षा रहात नाहीं. तेथे देवभक्त भजन नाहीं, सायुज्यतेचे भान नाहीं, अत्यंत प्रलयाची स्थिति ती ही. हिलाच परमनिर्वाण गति म्हणतात.

देह पडला कीं हा प्रलय घडला असा कांहींचा कुतर्क आहे. जीवांत जीव असतांनाच ज्याला हा प्राप्त होईल व ज्यांच्या संसारबीजाचें दहन

होईल तोच भाग्याचा व तोच सद्गुरूचा खरा बच्चा. ज्याची संपूर्ण अहंममता खुंटेल व निःशेष कल्पना तुटेल त्यालाच ही निजात्मता प्राप्त होईल.

उत्पत्तीचा जसा उपक्रम आहे तसाच प्रलयालाही अनुक्रम आहे.

परमात्म्याचे कृपावलोकनापासून होणारे अनुग्रहाचे वर अल्प वर्णन आलेंच आहे.

परमात्म्याचे प्रलयदृष्टीचे परिणामः—त्याचे उलट परमात्म्याचे प्रलय-दृष्टीचे परिणामही मोठे विचार करण्यासारखे आहेत. या दृष्टीचा तडाका सुरू झाला कीं आरंभीं अनावृष्टि. प्राण हा अन्नमय आहे आणि अनावृष्टीचे शस्त्र सुटले कीं सृष्टीवर अन्नान्नदशेला सुरवात झालीच. परमात्म्याचे दुसरे खडतर शस्त्र म्हणजे साप्रतच्या या एक आदित्याप्रमाणे द्वादशादित्याचा उदय होणे. तसें झाल्यावर झाडपान किंवा गवताची काडीही पृथ्वीवर दिसणे शक्य नाहीं. इतकेच नाहीं तर त्या प्रखर तपापुढे पृथ्वीवरील पर्वत शिळांचे पीठ होऊन त्यामुळे सप्तपाताळात हलकल्लोळ उडून जाऊन सर्व ब्रह्मांड जळून जाऊन पृथ्वी भस्म होईल. अशा वेळीं पृथ्वीचे पृथ्वीपणही शिल्लक राहणार नाहीं. नाहीं म्हणायला तिचे गंधमात्र स्वरूप मागे राहील.

प्रलयमेघः—एकदा का हत्तीचे सोंडेसारख्या जलधारा सुरू झाल्या कीं सात समुद्र एकच होऊन जातात व गंधरूपाने उरलेले पृथ्वीचे रूप या जलात विरून जाते.

प्रलयाग्निः—त्यापुढे मग प्रलयाग्नि उत्पन्न होऊन तो जलाचें शोषण करतो व रसमात्र अवशेष राहतो. तोही तेजाचे ठिकाणीं लय पावतो आणि मग दाही दिशा तेजाने दुमदुमून भरून जातात.

झंजा मारुतः—व त्यानंतर झंजा मारूत म्हणजे भयंकर सोसाट्याचा वारा सुटून तेजाला शोषून टाकतो व जिकडे तिकडे वायूच वायू होऊन जातो.त्या वायूला आकाश गिळून टाकते व त्या वेळीं वायू फक्त स्पर्शरूपाने अवशेष राहतो व तोही आकाशांत लय पावतो.

आकाशः—ते आकाशही शब्दांत लीन होऊन शब्द तन्मात्र बाकी रहाते.

सत्वः—विकार पावलेला जो सत्वगुण असतो त्याच्यापासून देवता व अंतःकरण हीं उत्पन्न होतात. हा सत्त्वगुणही प्रलयाच्या स्वभावधर्माप्रमाणें मनामध्ये प्रवेश करतो.

मनः—जीवपण आणि शिवपण या मनाच्याच कल्पना आहेत. ज्या सत्वगुणापासून मनोदेवता व अंतःकरण उत्पन्न होतात त्यातच हीं दोन्हीं लीन होतात. शब्दतन्मात्र हें तामसाशीं एकरूप होते.

अहंकारः—अहंकार हा तीन गुणांनीं बनलेला आहे.

महत्तत्वः— महत्तत्वकारण गुणांत लीन होतें. व गुणसाम्य हें अव्यक्तांत लीन होते.

अव्यक्त.—सर्व आकारविकार नाहींसे होऊन बीज मात्र ज्या स्थितींत अवशेष राहतें त्या स्थितीला अव्यक्त ही संज्ञा आहे. ज्याच्या छायेला हजारों लोक आश्रय करितात तो अवाढव्य वटवृक्ष कोणीकडे व जें दृष्टीला चांगलेसे दिसतही नाहीं एवढे सूक्ष्म वटबीज कोणीकडे. तीच स्थिति भवबीज जे अव्यक्त त्याची आहे.

व्यक्तः—हें भवबीज काळाशीं एकरूप होतें. म्हणजे काळात त्याचा लय होतो व योग्य काळानुसार पुन्हा क्षुब्ध होऊन जगद्रूपानें व्यक्त स्थितीस येतें.

आणि या काळाचा लय पुरुषांत होतो.

काळः—पुरुषाची जी पूर्ण क्षुब्धावस्था तिचेंच नांव काळ. व उत्पत्ति स्थिति व प्रलय या तिन्ही अवस्था काळाच्या आहेत. या संपल्या म्हणजे काळाचे काम राहिलें नाहीं. म्हणून तो स्वाभाविकपणेच जीवामध्ये एकरूप होतो.

जीव अचेतनाला चेतवतो, जडाला जीववतो म्हणूनच पुरुषाला जीव असे म्हणतात. प्रकृतिमुळेंच शुद्धाला जीव असें म्हणतात व तोच पुरुष.

प्रकृतिः—प्रकृति म्हणजे काय याचा जर विचार केला तर तिचें मृगजळाशीं अगदीं साम्य आहे. मृगजळ हें दिसतें पण त्यांत सत्यता कांहीं नसते.

जीवाचा परब्रह्मांत लयः—जीवाला आत्मस्वरूपाची आठवण होणें ह्याचेंच नांव जीवाचा परब्रह्मांत लय.

परमात्माः—हा अज, अव्यय, अविनाश, अद्वय व अनंत आहे. व तेंच रामकृष्णादि अवतारी पुरुषांचे स्वरूप आहे. जलामध्ये आकाश बुडाल्यासारखें दिसतें, पण तो केवळ भ्रम आहे. शुद्ध दर्पणामध्यें आपण पाहूं जातां हुबेहूब आपणच त्यांत आपणाला दिसतों. ब्रह्माच्या ठिकाणीं ब्रह्मपण स्फुरत नाहीं. मग तेथें मी—तूंपण कुठले ? परिपूर्ण जो परमानंद तोच राम-तोच कृष्ण.

अहंभावः—अहंभावाचे योगानें संसार वाढतो. म्हणून अहंकार सोडला पाहिजे.

मनुष्यजन्मः—संसारांत अनेक योनींत जन्म येत असतो. त्या सर्वांत मनुष्ययोनींत जन्म येणे हे उत्तम. मनुष्य जन्मास येऊन सर्व गात्रें जेथल्या तेथे अव्यंगपणे असणें हे महद्भाग्य. त्यांतही स्त्रीदेहापेक्षां पुरुषदेहीं जन्मास येणे हे त्याहून अधिक भाग्य. त्यांतही विवेक संपन्नता, वेदशास्त्रज्ञता आणि मुमुक्षुता हीं अंगीं असून सर्वांत अधिक असें जे ईश्वराचें भजन त्याबद्दलही आवड असावी व इतकेही असून तो ईश्वरपदीं अनन्य शरण झाला पाहिजे म्हणजेच तो ईश्वराचे पूर्ण कृपेस पात्र होतो. मग त्याला ज्ञान प्राप्त होते. इतक्या महत्त्वाच्या अशा या फक्त नरजन्मांत ब्रह्मज्ञानाचा लाभ घडतो. तरी या जन्मास येऊन जो सत्कर्माचरण करणार नाहीं व केवळ वैषयिक सुखाचे मागे लागून धर्माधर्माकडे लक्ष देणार नाहीं त्याचे जिणे निंद्य होय. नरदेहास येऊन देहाभिमान सोडून परमेश्वराचे अनन्य भजन केल्याने सत्व गुणाची वृद्धि होते व तेणेंकरून सविवेक ज्ञानोत्पत्ति होते आणि ही विवेकज्ञानाची वृत्ति ठरली कीं शोधितसत्व स्थिति प्राप्त होऊन अभेद भक्तीला उल्हास येतो.

निरपेक्ष भक्तिः—निरपेक्ष भक्ति व तिचेपासून अनिवार सत्वशुद्धि घडल्यावांचून सर्वांभूतीं भगवद्भाव व पूर्ण ब्रह्मप्राप्ति होणे नाहीं. अशी निरपेक्ष भक्ति आणि ती मोठ्या प्रीतीने घडता घडतां अत्यंत सत्वशुद्धि व भूतीं भगवंत ही बुद्धि उत्पन्न होऊन रज तम हे समूळ नाश पावून शुद्ध सत्वाला स्फुरण येते. व साधक स्वानंदपूर्ण होऊन जातो. आपली आपल्यास धन्यता वाटते. पण हे सुखाचे जे स्फुरण होते तीही मायाच. हा सत्वगुणही नाहींसा होऊन स्वस्वरूपात विरून गेला पाहिजे. असे तिन्ही गुण निःशेष नाहींसे झाले म्हणजे निजनिर्गुणस्थिति प्राप्त होते.

वैराग्यः—जेव्हां वैराग्य वाढीस लागेल तेव्हां सद्गुरूची कृपा होऊं लागली असे समजावें. आणि ते जेव्हा पूर्ण होईल तेव्हा सद्गुरुकृपा पूर्ण झाली असे समजावे.

जीवब्रह्मैक्यः—जीव हा सहजच ब्रह्म आहे. तो मायेच्या गुणामुळे जीवत्वाला येऊन पोंहचला आहे. उदाहरण, राजा उत्तम शय्येवर पहुडला आहे आणि स्वप्नात आपण भीक मागत आहे व दारोदार दैन्य भाकत आहे व स्वप्नांतच त्या भूमिकेवरून चाळवत असता त्याचे सेवक त्याला थापटून जागे करीत आहेत. जागा झाल्यावर पाहतो तर आपण पूर्ववत् आपले रत्नजडित पलंगावरच पहुडलेले आहों.

याचप्रमाणें वैराग्याने त्रिगुण झाडले कीं जीवच ब्रह्म आहे.

भागवत धर्मः—भागवत धर्मानुसार जर भक्ति केली तर चित्तवृत्ति निर्मळ होते व जीव तोच ब्रह्म अशी शुद्ध स्फूर्ति ठसते आणि मग स्वानंदप्राप्ति होऊन त्याच्या पुढील जो परमानंद त्यात जीव विलीन होतो.

त्रिगुण मायाः—त्रिगुणाची उत्पत्ति अनादि मायेपासून आहे. पांच ज्ञानेंद्रिये, पाच कर्मेंद्रिये व पांच विषय आणि मन मिळून १६ काळाचा जो वासनात्मक लिंगदेह त्याचेमुळे जीव सुखदुःखे भोगीत असतो.

वंध्या पुत्राचा विस्तार आणि जीवाचा संसार यांत काहीं फरक नाहीं. हा संसार देहाभिमानाने फारच वाढत जातो. परंतु सुदैवाने गुरुवाक्यावर विश्वास बसला व ज्ञानानुभवाचा योग आला तर सूर्योदयीं अंधारासह जसा रात्रीचः तसा मायेचा अगदीं बेपत्ता होऊन जातो.

जीवन्मुक्तस्थितिः—सारांश गुणविकार नाश पावल्यावर देही जीवन्मुक्त होतो. मात्र कुंभाराने आपले चाकाला एकदां वेग दिल्यामुळे त्यावर

त्यांचे मडके घडून निघालें तरीं पुढेही बराच काल ते चाक जसे फिरत राहते, तसे प्रारब्ध संपेपर्यंत पुढेही ज्ञाते आपले भोग भोगीत राहतात. पण ते देहाहंकृतिविरहित राहतात आणि प्रारब्धवशात ते जरी विषयात लोळत पडले तरी त्याची वृत्ति विकारानीं यत्किंचितही विटाळली जात नाहीं. ज्ञात्याचे ठिकाणीं विषयांचे दर्शन ही वार्ताही मिथ्या आहे. ओंजळीनें मृगजळाचे प्राशन करणाराचे हात पाण्याने ओले होण्याचा जेवढा संभव अथवा गगनकमळांचा आमोद भ्रमराने घेण्याचा जेवढा संभव तेवढाच सज्ञानाना विषयसंबंधाचा बाध होण्याचा संभव असतो.

मुमुक्षू—पण ही मुक्ताची अतर्क्य स्थिति झाली. मुमुक्षूला हिचा काय उपयोग ? म्हणून मुमुक्षूकरिता भागवतात श्रीकृष्ण परमात्म्याने उद्धवासाठीं किंबहुना सर्व मुमुक्षूसाठीं मोठ्या प्रेमाने व कळकळीनें काहीं नियम घालून दिलेले आहेत त्याप्रमाणे वागणाराचे कल्याणच होईल.

त्यांतील मुख्य नियम हा कीं आपले कल्याणाची इच्छा करणाराने केवळ शिश्नोदरपरायण राहून आणि स्वधर्माचा त्याग करून अधर्माच्या ठायीं रत झालेल्या विषयासक्त अशा असाधु व दुर्जनाची संगत कोणत्याही प्रसंगीं करूं नये. त्याच्यापासून नेहमीं ४ पावले दूर असावे.

चागली गाई ओढाळ गाईंचे संगतींत एक क्षणभर जरी गेली तरी तेवढ्या एका क्षणासाठींसुद्धा तिच्या गळ्यात निरंतरचे लोढणे अटकून पडले जाते.

कुसग:—कुसगापासून नरकपात होतो व तेथे सुदैवानें जर अनुताप झाला तरच त्याची सोडवण.

अनुताप:—अनुतापसुद्धा ईश्वरकृपेवाचून होत नाहीं.

मनुष्याने आपले कल्याणासाठीं सत्संग जोडावा आणि दुस्संग सोडावा असे साधुसंत सांगत आले आहेत. त्यांच्या मते स्त्री आणि स्त्रैण यांच्यासारखा बलवत्तर दुःसंग दुसरा कोणताच नाहीं. जो वेदशास्त्रार्थ मानीत नाहीं, परमार्थासंबंधीं ज्याचे मन साशंक व ज्याचे मन नेहमीं विकल्पानें भरलेले तोही दुःसंगच. तोंडाने एकाद्या पूर्ण विरक्तासारखे जो बोलतो, पण ज्याचें वर्तन पाहूं जाता शुद्ध धर्मबाह्य मनुष्याप्रमाणें असते व ज्याचे काम-प्रवाहास यत्किंचित् विरोध झाला असता ज्याचे अंतरीं द्वेष उत्पन्न होतो तोही दुःसंग. बाहेरून स्वधर्मकर्मांत मोठ्या निष्ठेचा व सात्विकपणाचा आव घालून आतून साधुसंताचे दोष पाहत राहणे यासारखा भयंकर दुःसंगच नाहीं. तोंडाने कांहीं बोलावयाचें नाहीं, पण मनानें साधुसंतांचे गुणदोष पाहत रहावयाचे हा महाकठीण दुःसंग. मुख्यत्वेकरून आपली जी सकामवृत्ति असते ताही दुःसंगच आहे. हा दुःसंग ज्याचा सुटला त्याचा संसार सुखरूप झालाच म्हणून समजावे. मग हा दुःसंग सुटावा कसा ? सत्संग मिळाल्या-वाचन दुःसंग सुटणे नाहीं. साधुसंताचे पाय धरल्याशिवाय या दुःसंगातून सुटका होणे कठीण. मात्र हे संत ओळखावे कसे ? हा एक मोठा प्रश्न आहे. संत कोण व असंत कोण हें ओळखतां आले पाहिजे. हे कसे ओळखावयाचें याचें निरूपण पुढे होईल.

बाबांचा हेमाड

अध्याय ४९ वा

श्रीगणेशाय नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः ।

श्रीकुलदेवतायै नमः । श्रीसीतारामचंद्राभ्यां नमः ।

॥ श्रीसद्गुरुसाईनाथाय नमः ॥

सांगोपांग सद्गुरु स्तवणें । ठकले वेद आणि पुराणें ॥
तेथें मी अजाण नेणतपणे । बरें राहणें निवांत ॥ १ ॥
खरें पाहतां धरावें मौन । हेंच कीं वस्तुतःसद्गुरुस्तवन ॥
परी साईचे एकेक गुण । पाडिती विस्मरण मौनाचे ॥ २ ॥
धन्य साईची अगाध लीळा । पाहतां निवांत राहवे न मजला ॥
पक्वान्न गोड लागतां जिव्हेला । मनीं आठवला श्रोतृ वृंद ॥ ३ ॥
तयांसीही पंक्तीस घ्यावें । जेणें निज रसानंद दुणावे ॥
ऐसें माझिया घेतलें जीवे । तेणेही रस[1]सोये निडारली[2] ॥ ४ ॥
मोठें गोड खरें पक्वान्न । पंक्तीं नसतां स्नेही सज्जन ॥
नावडे तें एकट्या लागून । फिके गोडपण तयाचें ॥ ५ ॥
साई सकळ अवाप्त[3]काम । साई सकल संतललाम ॥
साई निजभक्त विश्रामधाम । दुर्धर भवभ्रमनिवारक ॥ ६ ॥
अनिर्वाच्य तयाची लीळा । वर्णवेना मम वाणीला ॥
अतर्क्याची अतर्क्य कला । केवी मजला आकळेल ॥ ७ ॥

---

१ भोजन. २ रंगांत आली. ३ ज्याच्या सकल इच्छा परिपूर्ण झाल्या आहेत असा.

कल्याणाचें जें कल्याण । तो हा साई निजकृपें जाण ॥
देइ निजकथेचें स्मरण । ग्रन्थ हा परिपूर्ण करावया ॥ ८ ॥
गावं जातां अगाध महिमान । समर्थ कोण कराया कथन ॥
परा जेथे निघे परतोन । पश्यंती मध्यमा कोण कथा ॥ ९ ॥
तिघी जेथें नुघडती वदन । चौथी वैखरी तेथें कोण ॥
हें मी जाणें जरी संपूर्ण । तरी हें मन राहीना ॥ १० ॥
सद्गुरूचे पायीं न विनटतां । यथार्थ स्वरूप येईना हाता ॥
संत श्रीहरिस्वरूप स्वतः । कृपाहस्ता प्रार्थावें ॥ ११ ॥
गुरूचरणाची आवडी । हेचि अपुली सर्वस्व जोडी ॥
संत सहवासाची गोडी । प्रेम परवडी लागो आम्हां ॥ १२ ॥
जया पूर्ण देहाभिमान । तया न साजे भक्ताभिधान ॥
स्वयें जो पूर्ण निरभिमान । खरे भक्तपण त्या अंगीं ॥१३ ॥
जया ज्ञातृत्वाचा ताठा । श्रेष्ठत्वाचा अभिमान लाठा ॥
केवळ दंभाचा जो वसवटा । तयाची प्रतिष्ठा ती काय ॥ १४ ॥
आपुलाल्या गुरूची कीर्ति । अभागी जे प्रेमें न गाती ॥
बधिर नसुनी जे नायकती । ते मंदमती मूर्तिमंत ॥ १५ ॥
तीर्थव्रत यज्ञदान । यांहून थोर तपाचरण ।
त्यांहून अधिक हरिभजन । निजगुरुध्यान सर्वाधिक ॥ १६ ॥
साईच त्याचिया भक्तांचें ध्यान । साईच त्यांचें देवदेवतार्चन ॥
साईच त्यांचें गुप्तनिधान । रक्षावे परी अकृपणत्वें ॥ १७ ॥
यदा कदा येई मज आळस । परी न अंतर्यामीं साईस ॥
विसर पडतां कथानकास । देई मज वेळेस आठवण ॥ १८ ॥

वसूं म्हणतां क्षण निवांत । माझें कांहीं न चले तेथ ॥
कथा ऐसी स्फुरे अकल्पित । लेखणी हातांत घेणें पडे ॥ १९ ॥

ऐसिया त्याच्या अगाध कथा । ऐकवावया त्या निजभक्तां ॥
आणिक माझिया निजस्वार्था । मज या सच्चरिता प्रवर्तविलें ॥ २० ॥

नाहीं तरी संतांचिया कथा । ज्याचा तोच रचिता लिहिता ॥
तयाची ती स्फूर्ती नसतां । केवळ नीरसतां पदोपदीं ॥ २१ ॥

असो कृपाळू साईनाथ । प्रवेशूनि मन्मना आंत ॥
करवूनि घेतला आपुला ग्रंथ । माझेही मनोरथ पुरवीले ॥ २२ ॥

मुखीं श्रीसाईनामावर्तन । चित्तीं तयाचें वचन चिंतन ॥
मनीं तयाचे मूर्तीचे ध्यान । पूर्ण समाधान येणें मज ॥ २३ ॥

वदनीं श्रीसाईचें नाम । अंतरीं श्रीसाईचे प्रेम ॥
ज्याचें साई प्रीत्यर्थ कर्म । ऋणाइत परम त्या साई ॥ २४ ॥

तुटावया संसारबंधन । याहून नाहीं अन्य साधन ॥
साईकथा परम पावन । सदासेवन सुखदाई ॥ २५ ॥

पायीं साईसीं प्रदक्षिण । करा श्रवणीं सच्चरीतश्रवण ॥
सर्वांगीं द्या प्रेमालिंगन । डोळां ध्या दर्शन साईचे ॥ २६ ॥

साष्टांगीं यावें लोटांगणीं । मस्तक ठेवावा तया चरणीं ॥
जिव्हा लागावी तन्नामस्मरणीं । नासिके अवघ्राणीं निर्माल्य ॥२७॥

आतां पूर्वकथानुसंधान । गताध्यायीं श्रोतयां लागून ॥
चमत्कार प्रिय भक्त कथा कथान । कथीन हें वचन दीधलें ॥ २८ ॥

स्वयें न स्वार्थ परमार्थ परायण । नसतां संतांचे अधिकाराची जाण ॥
केलिया कोणी तयांचे वर्णन । अविश्वासी मन जयाचें ॥ २९ ॥

स्नेही कथितां साईच्या गोष्टी । ऐके परी तो दोषैकदृष्टी ॥
तया न मिळतां स्वानुभवपुष्टी । कांहीं न सृष्टींत मानी तो ॥३०॥

हरी कानोबा नामाभिधान । स्नेह्यासवें मुंबईहून ॥
करावया साईचें परीक्षण । निघाले पर्यटण करावया ॥ ३१ ॥

परी साईची कलाकुसरी । प्रकाशे जो सकळांतरीं ॥
ते लाघव ती नवल परी । कोण निर्धारीं जाणील ॥ ३२ ॥

हरीभाऊ शिरडीस निघतां । कारण कळलें साईसमर्था ॥
केवळ चमत्काराचा भोक्ता । तितुकीच पात्रता तयाची ॥ ३३ ॥

तितुकीच तया दावी चुणुक । घेइ अपुलासा करूनि निष्टंक ॥
तयाच्याही श्रमाचें सार्थक । युक्तिप्रयोजक संत खरे ॥ ३४ ॥

कोपरगावीं स्नेहीसमेत । हरीभाऊ बैसले टांग्यांत ॥
गोदावरींत होऊनि सुस्नात । निघाले शिर्डीप्रत अविलंबें ॥ ३५ ॥

येतांच कोपरगांवाहून । हस्तपाद प्रक्षाळून ॥
हरीभाऊ संतावलोकन । करावया जाण निघाले ॥ ३६ ॥

पायीं कोरें पादत्राण । माथां जरीचा फेटा बांधून ॥
साईबाबांचें घ्यावया दर्शन । उत्कंठित मन हरिभाऊ ॥ ३७ ॥

मग तें येता मशीदीसी । दुरून देखूनियां साईशी ॥
वाटलें संन्निध जाऊनि त्यांसीं । लोटांगणेसीं वंदावें ॥ ३८ ॥

परी पादत्राणांची अडचण । ठेवावया न निर्भयस्थान ॥
तेथेंचि एक कोपरा पाहून । त्यांतचि तीं सारून ठेवियलीं ॥ ३९ ॥

मग ते वरती दर्शना गेले । प्रेमें साईचे चरणा वंदिले ॥
उदी प्रसाद घेऊन परतले । वाड्यांत निघाले जावया ॥ ४० ॥

पायीं घालू जातां पायतण । मिळेना पाहतां शोध शोधून ॥
परतले अनवाणी खिन्न वदन । आशा ते सांडून समूळ ॥ ४१ ॥

कारण तेथें मंडळी फार । येतीजाती वारंवार ॥
पुसावें तरी कोणास साचार । कांहींही विचार सुचेना ॥ ४२ ॥

ऐसें तयाचें दुश्चित मन । डोळीयांपुढें पादत्राण ॥
चित्तास पादत्राण चिंतन । सर्वानुसंधान पादत्राण ॥ ४३ ॥

हौसे सारिखे विकत घेतलें । पादत्राण गेलें हरवले ॥
अर्थात कोणा चोरानें चोरिलें । निश्चयें वाटलें तयांस ॥ ४४ ॥

असो पुढें केलें स्नान । पूजा नैवेद्यादि सारून ॥
पंक्तीस बैसून केले भोजन । परी न समाधान चित्तास ॥ ४५ ॥

सभामंडप साईचे स्थान । तेथून साईची दृष्टी चुकवून ॥
कोणी न्यावें माझें पायतण । आश्चर्य लहान हें काय ? ॥ ४६ ॥

लागली तयां हुरहुर । चित्त नाहीं अन्नपानावर ॥
मंडळी समवेत आले बाहेर । आंचवूं कर धुवावया ॥ ४७ ॥

इतक्यांत एक मुलगा मराठा । हरवल्या पादत्रणाचा बाहुटा॥
लावूनि एका काठीचे शेवटा । पातला त्या ठाया अवचित ॥ ४८ ॥

मंडळी जेऊन आंचवीत । मुलगा आला शोध करीत ॥
म्हणे बाबा मज पाठवीत । काठी ही हातांत देउनी ॥ ४९ ॥

" हरी का बेटा जरीका फेटा " । ऐसा पुकार करीत जा बेटा ॥
"याच त्या माझ्या" ऐशिया उत्कंठा। झोंबेल त्या देऊन टाकाव्या॥

परी जो आहे हरीका बेटा । आहे तयाचा जरीचा फेटा ।
आधीं हें निश्चित झालिया शेवटा ।द्याव्या न बोभाटा करावा ॥५१॥

येतां ऐसा पुकार कानीं । ओळखोनि त्या वहाणा नयनीं ॥
हरीभाऊ गेले धांवूनि । साश्चर्य मनीं जाहले ॥ ५२ ॥

आनंदाश्रू आले डोळां । हरीभाऊस गहिंवर दाटला ॥
देखूनि गेलेल्या पायतणाला । चमत्कारला अत्यंत ॥ ५३ ॥
म्हणती मुलास ये ये इकडे । पाहूं दे आण वहाणा मजकडे ॥
पाहूनि वदेया तुज कोणीकडे । गिवसल्या रोकडें मज सांग ॥५४॥
मुलगा म्हणे ते मी नेणें । मजला बाबांची आज्ञा मानणें ॥
हरीका बेटा असल तणें । जरीचा फेटा दावणें मज ॥ ५५ ॥
तयासचि मी देईन वहाणा । मज इतराची ओळख पटेना ॥
पटवील जो या बाबांच्या खुणा । तोच या वहाणा घेईल ॥५६॥
"अरे पोरा त्या माझ्याच वहाणा" । हरिभाऊ म्हणतां देईना ॥
मग तो सकळ बाबांचिया खुणा । पटवी मना पोराच्या ॥ ५७ ॥
म्हणे पोरा मीच रे हरी । कान्होबाचा बेटाही वैखरी ॥
सर्वथैव आहे कीं खरी । मज सर्वतोपरी लागतसे ॥ ५८ ॥
आतां पाही फेटा जरीचा । फिटेल तूझे संशय मनाचा ॥
मग मी ठरेन धणी वहाणांचा । दावा न इतरांचा यावरी ॥ ५९ ॥
झाली तेव्हां मुलाची समजूत । वहाणा दिधल्या हरीभाऊप्रत ॥
पुरले तयाचे मनोरथ । साई हे संत अनुभविले ॥ ६० ॥
आहे माझा फेटा जरी । ही काय मोठी नवलपरी ॥
तो तों माझिये मस्तकावरी । सर्वतोपरी दृश्यमान ॥ ६१ ॥
परी मी असतां देशांतरीं । शिर्डीस माझी पहिलीच फेरी ॥
साईबाबांस कैसियेपरी । मन्नाम हरी ठाऊक ॥ ६२ ॥
कान्होबा हा माझा पिता । कोणी पाहिला सवरला नसतां ॥
"का" या नामें तया उपलक्षितां । अति आश्चर्यता वाटली ॥६३॥
पूर्वी साईसंत महत्ता । माझे स्नेही मजला सांगतां ॥
अवमानिली मी त्यांची वार्ता । पश्चात्तापता आतां मज ॥ ६४ ॥

आतां मज येतां अनुभव । कळला साईबाबांचा प्रभाव ॥
उरला नाहीं संशया ठाव । महानुभाव श्रीसाई ॥ ६५ ॥
जया मनीं जैसा भाव । हरीभाऊस तैसाचि अनुभव ॥
संतपरीक्षण कालसास्वभाव । परमार्थ हाव नाहीं मनीं ॥ ६६ ॥
साई समर्थ महानुभाव । स्नेही सोयरे कथिती अनुभव ॥
आपण स्वयें पहावा नवलाव । शिरडीस जावया कारण हे ॥ ६७ ॥
संतचरणीं वहावा जीव । तेणें गिवसावा देवाचा ठाव ॥
मनीं नाहीं यत्किंचित डाव । सरड्याची धांव कोठवरी ॥ ६८ ॥
जाऊनिया संताच्या दारा । पाहूं आदरिले चमत्कारा ॥
तंव जोड पादत्राणाचा कोरा । आला कीं घरा घरपोंच ॥ ६९ ॥
नातरी क्षुल्लक पायतन । गेल्यानें काय मोठी नागवण ॥
परी तदर्थ मनाची वणवण । ते सांपडल्याविण राहेना ॥ ७० ॥
संत प्राप्तीचे मार्ग दोन । एक भक्ति दुजा ज्ञान ॥
ज्ञानमार्गींचे सायास गहन । भक्तिचें साधन सोपारें ॥ ७१ ॥
ऐसी सोपी सुलभ भक्ति । तरीही अवघे ती कां न करिती ॥
तिजकाही महत्भाग्य संपत्ति । असतांच तत्प्राप्ती घडतसे ॥ ७२ ॥
कोटि जन्मांचें पुण्य असते । तेव्हांचि संताची गांठी पडते ॥
संतसमागम सौख्य घडतें । तेणेच विकासतें निजभक्ति ॥ ७३ ॥
आम्ही सर्व जाणों प्रवृत्ति । तेथेंचि आसक्ति नेणो निवृत्ति ॥
ऐसी जेथें मनाची वृत्ति । ती काय भक्ति म्हणावी ॥ ७४ ॥
जैसी जैसी आमुची भक्ति । तैसी तैसी आम्हांस प्राप्ति ॥
हे तो केव्हांही घडणार निश्चिती । येथें न भ्रांती तिळमात्र ॥ ७५ ॥
विषयभोगार्थ अहर्निशी । आम्ही जमलों साइपाशीं ॥
या आम्हांतें देणगीही तैसी । परमार्थियाशीं परमार्थ ॥ ७६ ॥

असो आतां आणीक एक । सोमदेव स्वामी नामक ॥
करावया साईची पारख । पातले प्रत्यक्ष शिरडींत ॥ ७७ ॥
सन एकोणीसशे सहा । उत्तर काशीमाजी पहा ॥
गृहस्थ भेटला भाईजीसहा । पांथस्थ निवहामाजिस्थित ॥ ७८ ॥
प्रसिद्ध कैलासवासी दीक्षित । भाइजी त्यांचे बंधू विश्रुत ॥
बद्रिकेदार यात्रा करीत । असतां हे भेटत मार्गांत ॥ ७९ ॥
बद्रिकेदार मार्गें टाकिलें । भाइजी मग खालीं उतरले ॥
ठायीं ठायीं विसावे लागले । पांथस्थ दिसले बसलेले ॥ ८० ॥
तया माजील एक असामी । तेच हे पुढे हरीद्वाराचे स्वामी ॥
सर्वत्र विश्रुत याच नामीं । लागले लगामीं बाबांच्या ॥ ८१ ॥
त्यांची ही कथा बोधप्रद । बाबांचे स्वरूप करील विशद ॥
श्रवणकर्त्यां देईल मोद । निजानंद सर्वत्रां ॥ ८२ ॥
प्रातर्विधीस जातां भाइजी । भेटले मार्गीं हे स्वामीजी ॥
गोष्टी बोलतां बोलतां सहजी । प्रेमराजी प्रकटली ॥ ८३ ॥
गंगोत्रीचा अधः प्रदेश । बुवा असतां उत्तर काशीस ॥
डेराडूनहून सत्तर कोस । तेथें हा सहवास जाहला ॥ ८४ ॥
लोटा घेऊन बहिर्दिशेस । निघाले बुवा प्रातः समयास ॥
भाईजीही तया स्थळास । त्याच कार्यास निघाले ॥ ८५ ॥
प्रथम उभयतः दृष्टादृष्टी । पुढें मार्गांत परस्पर भेटी ॥
परस्परांच्या कुशल गोष्टी । सुख संतुष्टी चालल्या ॥ ८६ ॥
करूं लागतां विचार पूस । प्रेम आलें परस्परांस ॥
ठाव ठिकाणा एकमेकास । पुसावयास लागले ॥ ८७ ॥
हरिद्वारीं तुमचा वास । नागपुरीं अम्हा निवास ॥
कधीं जेव्हां त्याबाजूस । येणें झालिशास दर्शन द्या ॥ ८८ ॥
यात्रा करीत याल जेव्हां । पुनीत करावें आमुचे गेहा ॥

पुनर्दर्शन अम्हा घडवा । अशी सेवा घ्या अमुची ॥ ८९ ॥
असूं द्यावे आमुचे स्मरण । लागावे अमुचे घरास चरण ॥
हेंच अमुचे आहे विनवण । पुरवो नारायण ही इच्छा ॥ ९० ॥
एकोणीससें सहा साली । उत्तर काशीचिया खालीं ॥
परस्परांत हे भाषा बोली । होऊनि गेली इयापरी ॥ ९१ ॥
परस्परांचें ठाव ठिकाण । घेतले उभयतांही पुसून
पाहून जवळ आले मैदान । निघाले सोडून अन्योन्या ॥ ९२ ॥
जातां पांच वर्षांचा काळ । येतां साईसमागम वेळ ॥
भाईजीच्या भेटीची तळमळ । लागली मबळ स्वामीस ॥ ९३ ॥
सन एकोणीससें अकरा । आले स्वामीजी नागपूरा ॥
तेथे श्रीसाईनाथांचे चरित्रा । परिसतां पवित्रा आनंदले ॥ ९४ ॥
देती भाईजी शिफारस पत्र । सुखें गाठावें शिर्डीक्षेत्र ॥
ऐसी योजना ठरवूनि सर्वत्र । सोडिलें नागपुर स्वामींनीं ॥ ९५ ॥
उतरतां ते मनमाडावर । कोपरगांवची गाडी तयार ॥
तेथें होऊनि टांग्यांत स्वार । आनंद निर्भर दर्शना ॥ ९६ ॥
कोठेंही जा साधूचें वर्तन । अथवा त्यांची रहाणी चलन ॥
एकाचें एक एकाचे आन । नसतें समसमान कोठेंही ॥ ९७ ॥
एका संताचे आचरण । तें न दुजिया संता प्रमाण ॥
योग्यायोग्यतेचे अनुमान । कराया साधन हें नव्हे ॥ ९८ ॥
आधीं जो जाई संतदर्शना । किमर्थ व्हावी हे तया विवंचना ॥
पाहूं जातां तयांचे वर्तना । निज कल्याणा नागवण ॥ ९९ ॥
स्वामीजीचे मनाची रचना । तर्क कुतर्क उठती नाना ॥
लांबून दिसतां शिर्डीच्या निशाणा । चालल्या कल्पना स्वामीच्या १००
तयांसवे असलेले जन । मशीदीचे कळसाचे निशाण ॥
दृष्टिपथांत येतां दुरून । करीत वंदन प्रेमानें ॥ १०१ ॥

पुढे घडेल साई दर्शन । म्हणोनि जरी उत्कंठित मन ॥
परी न त्यांते दिसलेले निशाण । त्याचाही अवमान साहेना ॥ १०२ ॥
निशाणदर्शनें प्रेमस्फुरण । हा तो सर्वत्र अनुभव जाण ॥
हे तों भक्ति प्रेमलक्षण । कांहींही विलक्षण येथ नसे ॥ १०३ ॥
परी स्वामीच्या कुत्सितमना । दुरून पाहूनियां त्या निशाणा ॥
उठल्या कल्पनावरी कल्पना । विचित्र रचना मनाची ॥ १०४ ॥
पताकांची आवड मना । ही काय साधुत्वाची कल्पना ॥
देउळावरी लावावें निशाणा । हा तो हीनपणा साधुत्वा ॥ १०५ ॥
साधू मागे ऐणें माना । ही तो त्याची केवळ लोकेषणा ॥
येईन ऐशियाचें साधुत्व मना । हा तो उणेपणा तयास ॥ १०६ ॥
सारांश जैसा मनाचा ग्रह । साधूनिर्णयीं तैसाच आग्रह ॥
झाला स्वामीच्या मनाचा निग्रह । नको मज अनुग्रह साईचा ॥१०७॥
उगाच आलों मी येथवर । स्वामीस थोर उपजला अनादर ।
तेथून परतावयाचा निर्धार । केला मग साचार तात्काळ ॥ १०८ ॥
लोकेषणेचा दुरभिमान । साधूस कशास पाहिजे मान ॥
याहून मज दुजें अनुमान । निशाण पाहून होईना ॥ १०९ ॥
निशाणें अपुला मोठेपणा । साधू हा आणिता निदर्शना ॥
हाचि संतत्वाशी उणेपणा । काय दर्शना जाणें म्या ॥ ११० ॥
घेतलिया हें ऐसें दर्शन । एणें कैसें निवावे मन ॥
हें तों दंभध्वज प्रदर्शन । समाधान एणे ना ॥ १११ ॥
म्हणती जावें माघारा । आल्या वाटे अपुले घरा ॥
दिसेना हा विचार बरा । फजीत खरा झालों मी ॥ ११२ ॥
सहवासी मग म्हणती त्यांसीं । इतके दूर आलां कशासीं ॥
केवळ निशाणें चित्तवृत्तीसीं । खळबळ ऐसीं कां झाली ॥ ११३ ॥
आतां आपण आलों जवळ । रथ पालखी घोडा सकळ ॥
सरंजाम हा पाहतां निखळ । किती मग तळमळ लागेल ॥ ११४ ॥

परिसूनि स्वामी अधीकचि बिघडे । जया नगारे पालख्या घोडे ॥
ऐसे साधू मिजासी बडे । त्यां काय थोडे देखिले ॥ ११५ ॥
ऐसे विचार येऊन अंतरा । सोमदेवजी निघती माघारा ॥
शिरडीचा विचार नाहीं बरा । रस्ता धरा कीं नदीचा ॥ ११६ ॥
मग बरोबरील वाटसरू । लागले तयास आग्रह करूं ॥
आलात आपण येथवरू । नका हो फिरूं माघारा ॥ ११७ ॥
आल्यासारिखे चला कीं पुढें । नका करूं हे तर्ककुडे ॥
हें निशाण जें मशीदी उडे । साधूकडे ना संबंध ॥ ११८ ॥
या साधूस नलगे निशाण । नलगे लोकेषणा नलगे मान ॥
ग्रामस्थास हें आवडे भूषण । भक्ति प्रमाण कारण या ॥ ११९ ॥
पाहूं नका कीं तुम्ही निशाण । जाऊनि घ्या नुसतें दर्शन ॥
राहूं नका तैं एक क्षण । जा कीं परतोन माघारा ॥ १२० ॥
इतक्यांत येतां शिरडीजवळ । वाटलें उपदेश ऐकून तो सरळ ॥
काढून टाकावी मनाची मळमळ । पुनश्च हळहळ नसावी ॥ १२१ ॥
असो श्रीसमर्थ दर्शनें करून । बुवा गेले विरघळून ॥
प्रेम आलें डोळां भरून । कंठ सद्गदून दाटला ॥ १२२ ॥
चित्त झालें सुप्रसन्न । नयन उल्हासे सुख संपन्न ॥
कधीं चरण रजस्नान । करीन ऐसें त्यां झालें ॥ १२३ ॥
पहातां रूप तें नेटक । मना नयना पडलें टक ॥
पाहतचि राहिले टकमक । मोहें अटक पाडिली ॥ १२४ ॥
कुतर्क मनींचे मनीं जिराले । चित्तदर्शनानंदीं विराले ॥
सगुणरूप नयनीं मुराले । बुवा झाले तल्लीन ॥ १२५ ॥
डोळां देखतां महानु भावा । परम आल्हाद सोम देवा ॥
आत्मयारामा जाहला विसावा । वाटे वसावा हा ठाव ॥ १२६ ॥

दर्शनेंच विकल्प मावळे । बुद्धी ठायींच ताटकळे ॥
दुजेपण समस्त विरघळे । ऐक्य जाहले सबाह्य ॥ १२७ ॥
वाचेसि निःशब्दत्वें मौन । निमेषोन्मेष रहित नयन ॥
अंतर्बाह्य चैतन्यघन । समाधान समरसे ॥ १२८ ॥
निशाणदर्शनें आधीं मुरडले । पुढें प्रेमोद्रेके निडारले ॥
सात्विक अष्टभावें उभडिलें । वेढिले प्रेमे बाबांचे ॥ १२९ ॥
जेथें मन पूर्ण रंगलें । तेंच अपुलें स्थान वहिले ॥
हे निजगुरूचे बोल आठवले । प्रेम दाटलें बुवांना ॥ १३० ॥
बुवा हळुहळू पुढे येती । तों तों महाराज रागास चढती ॥
शिव्यांची त्या लाखोली वाहती । तों तों त्यां प्रीति द्विगुणित ॥१३१॥
समर्थ बाबांची करणी अचाट । तयांचा तों विलक्षण घाट ॥
नारसिंहावताराचा थाट । आटोकाट आणिला ॥ १३२ ॥
थोतांड आमुचें अमुच्या पाशीं । राहो म्हणती चल जा घराशीं ॥
खबरदार माझ्या मशीदीशी । जर तूं येशील मागुता ॥ १३३ ॥
जो लावितो मशीदीस निशाण । कशास व्हावें त्याचें दर्शन ॥
हें काय संतांचें लक्षण । येथें न क्षण एक ठाकावा ॥ १३४ ॥
असो पुढें साशंक चित्त । सभा मंडपीं स्वामी प्रवेशत ॥
दुरून पाहून साईची मूर्त । स्वामीसीं निवांत राहवेना ॥ १३५ ॥
हा अपुलेच विचारांचा प्रतिध्वनी । शब्दशः तो आदळतां कानीं ॥
बुवा शरमले स्थानिचे स्थानीं । अंतर्ज्ञानी महाराज ॥ १३६ ॥
किती हो आपण अप्रबुद्ध । किती महाराज तरी प्रबुद्ध ॥
किती त्या माझ्या कल्पनाविरुद्ध । किती हें शुद्ध अंतर ॥ १३७ ॥
साई कोणास देती आलिंगन । कोणास करिती हस्तस्पर्शन ॥
कोणास देती आश्वासन । कृपावलोकन कोणास ॥ १३८ ॥

कोणाकडे पाही हास्यवदन । कोणाच्या दुःखाचें करी सांत्वन ॥
कोणास उदी प्रसाददान । करीत समाधान सकळांचें ॥ १३९ ॥
ऐसें असतां मजवरीच क्रोध । वाटे हा मम वर्तनानुरोध ॥
क्रोधनाहीं हा मजला बोध । होईल मोददायीतो ॥ १४० ॥
असो पुढे तैसेंच झालें । स्वामी बाबापाशीं जे रमले ॥
साईकृपे निर्मळ बनले । चरणीं ठेले निरंतर ॥ १४१ ॥
साईभक्तिप्रभव वीर्य । विरवो दुर्वासना मात्सर्य ॥
उपजवो शांती श्री धैर्य । करो कृतकार्य निजभक्तां ॥ १४२ ॥
गंधर्व यक्ष सुरासूर । इहीं भरलें हें चराचर ॥
त्या अखिल बिंबीं हा विश्वंभर । जरी निरंतर भरलेला ॥ १४३ ॥
परी न स्वीकारितां आकार । ठाता सदैव निराकार ॥
आम्ही मानव हे साकार । होता न उपकार लवमात्र ॥ १४४ ॥
तात्पर्य धरोनि लीलाविग्रह । साई न करिते लोकसंग्रह ॥
अथवा दुष्टदुर्जनमतनिग्रह । कैंचा अनुग्रह भक्तांवर ॥ १४५ ॥
आला अध्याय संपावयाला । तों एक वृत्तांत मज आठवला ॥
साईसदुपदेशाचा मासला । मानील त्याला हितकारी ॥ १४६ ॥
वृत्तांत आहे अति लहान । स्मरण ठेवी तो कृतकल्याण ॥
म्हणून श्रोतयां करितों विनवण । क्षण अंतःकरण द्या मज ॥ १४७ ॥
एकदां भक्त म्हाळसापती । नानासाहेब यां समवेती ॥
बैसले असतां मशीदीप्रती । परिसा चमत्कृति घडली ती ॥१४८॥
समर्थसाई दर्शनोत्सुक । कोणी एक श्रीमान गृहस्थ ॥
वैजापूरनिवासी तेथ । परिवारान्वित पातले ॥ १४९ ॥
पाहूनिया स्त्रियांचा गोषा । नाना संकोचले निज मानसा ॥
स्वयें उठूनि द्यावें अवकाशा । वाटलें संतोषार्थ तयांच्या ॥ १५० ॥

म्हणूनि नाना उठूं सरती । तंव बाबा तयां वारिती ॥
म्हणाले येणार येतील वरती । त्वां स्वस्थ चित्तीं बसावे ॥ १५१ ॥
तेही आलेती दर्शनार्थ । यावे कांहीं नाहीं हरकत ॥
ऐसें तयांस कोणी सुचवित । येऊनि वंदित साईस ॥ १५२ ॥
तया माजील एक नारी । वंदू जातां बुरखा सारी ॥
पाहूनि सौंदर्य अति साजिरी । नाना निज अंतरीं मोहिले ॥ १५३॥
लोकांसमक्ष पाहण्या चोरी । पाहिल्यावीण राहवेना अंतरीं ॥
वर्तावें काय कैसे परी ; मोहाची उजरी नावरे ॥ १५४ ॥
बाबांची लज्जा मोठी अंतरीं । म्हणोनि मुख ते करवे न वरी ॥
दृष्टी जावूं लागली चांचरी । सांपडे कातरीं तंव नाना ॥ १५५ ॥
ही तो नानांची अंतःस्थिती । सर्वांतर्यामी बाबा जाणती ॥
इतरां काय तियेची प्रतीती । ते तो झगटती शब्दार्था ॥ १५६ ॥
ऐसी नानांची वृत्ती बावरी । जाणूनि बाबा निजांतरी ॥
आणावया स्वस्थानीं माघारी । उपदेश जो करीत तो परिसा ॥ १५७ ॥
नाना किमर्थ गडबडसी मनीं । ज्याचा निजधर्म तो स्वस्थपणीं ॥
आचरतां आड यावें न कोणी । कांहीं न हानी तयांत ॥ १५८ ॥
ब्रह्मदेव सृष्टी रचितां । आपण तयाचें कौतुक न करितां ॥
व्यर्थ होऊं पाहील रसिकता । "बनतां बनतां बनेल" ॥ १५९ ॥
असतां पुढील द्वार उघडें । जावें का मागील द्वाराकडे ॥
एक शुद्ध अंतर जिकडे । तेथें न सांकडे कांहीं ही ॥ १६० ॥
कुढा भाव नाहीं अंतरीं । तयास काय कोणाची चोरी ॥
दृष्टी दृष्टीचें कर्तव्य करी । भीड मग येथें धरिसी कां ॥ १६१ ॥
होते तेथें माधवराव । जात्या जयांचा चिकित्सक स्वभाव ॥
निज जिज्ञासा पूर्तिस्तव । पुसती त्यां भाव बोलाचा ॥ १६२ ॥